โครงสร้างและองค์ประกอบการวางผังออกแบบพื้นที่ริมน้ำเพื่อฟื้นฟูศูนย์กลางเมืองเก่า: กรณีเมืองอุบล

Structures and Elements of Waterfront Area Development Planning and Design for Revitalization of An Old City Center: A Case of Ubol City

รองศาสตราจารย์สิทธิพร ภิรมย์รื่น
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
Sitthiporn Piromruen
Associate Professor, Faculty of Architecture, Silpakorn University

บทคัดย่อ

ปัจจุบันชุมชนเมืองที่มีการตั้งถิ่นฐานมาช้านานมักจะเข้าสู่สภาวะถดถอยและตกต่ำทั้งทางด้านกายภาพและเศรษฐกิจซึ่งก็เป็นวงจรตามปกติหลังจากได้ผ่านยุคที่เจริญเฟื่องฟูและมั่งคั่งมาเป็นศตวรรษแล้ว สาเหตุหลักก็เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านการคมนาคมขนส่งและกิจกรรมการค้าและบริการที่เคลื่อยย้ายออกไปสู่บริเวณชานเมืองที่มีความเหมาะสมกว่า ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาทั่วโลกได้มีความพยายามที่จะฟื้นฟูบูรณะเมืองเก่าให้กลับมารุ่งเรืองอีกครั้งโดยการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำให้เป็นตัวเร่งกระตุ้น (Catalyst) การฟื้นฟู ในขณะที่องค์กรปกครองท้องถิ่นในประเทศไทยที่มีบทบาทในการพัฒนาเมืองมากขึ้นได้ตื่นตัวและหันมาใช้แนวทางดังกล่าวเป็นกลยุทธในการฟื้นฟูเมือง แต่ในขณะเดียวกันองค์กรบางแห่งก็ยังยึดติดกับแนวทางเดิมที่ใช้วิธีการเก่าๆ ในการพัฒนาเมือง เช่น การตัดถนน ก่อสร้างท่อระบายน้ำ และเขื่อนป้องกันน้ำท่วม เป็นต้น ซึ่งรวมถึงเทศบาลนครอุบลราชธานี ด้วยสาเหตุดังกล่าวบทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ ค้นหา หลักการ แนวคิด และทฤษฎีของการวางผังและออกแบบโครงการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำ เพื่อการฟื้นฟูบูรณะศูนย์กลางเมืองเก่าที่มีลักษณะคล้ายกับเมืองอุบล ซึ่งจะนำไปสู่การเสนอแนะแนวทางการพัฒนาที่ได้พิสูจน์แล้วว่าประสบผลสำเร็จเป็นรูปธรรม ในการศึกษาได้ใช้วิธีการศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากเอกสารวิชาการที่ตีพิมพ์โครงการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำ ประกอบกับการสำรวจภาคสนามโดยผู้เขียน ซึ่งดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ. 2520 สะสมมาจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาโครงการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำทั้ง 12 แห่ง สรุปได้ว่าทฤษฎีของการวางผังและออกแบบพัฒนาพื้นที่ริมน้ำ เพื่อการฟื้นฟูบูรณะศูนย์กลางเมืองเก่ามีสาระสำคัญ คือ โครงสร้างและส่วนประกอบหลักประกอบด้วย (1) เส้นทางสัญจรหลักได้แก่ทางเดินริมแม่น้ำ (2) การใช้ประโยชน์ที่ดินและกิจกรรมหลักได้แก่ประเภทพื้นที่เปิดโล่งเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ (3) กิจกรรมสนับสนุนได้แก่สิ่งอำนวยความสดวกสาธารณะ (Amenities) องค์ประกอบของการวางผังและออกแบบ ด้านการสัญจรคือ (1) ทางเดินริมน้ำขนาดใหญ่และกว้างขวาง (2) ถนนบริการและที่จอดรถ (3) ทางลงสู่แม่น้ำ (4) การออกแบบที่ไร้อุปสรรคเพื่อการเคลื่อนไหว ด้านกิจกรรมหลัก อาคารและสิ่งดึงดูดความสนใจ คือ (1) ลานพื้นแข็งเอนกประสงค์เพื่อกิจกรรมทางวัฒนธรรมและนันทนาการ (2) พื้นที่เปิดโล่งสีเขียว (3) จุดรวมความสนใจ (4) อาคารเอนกประสงค์ (5) ผลงานศิลปกรรมร่วมสมัย ด้านกิจกรรมสนับสนุนและสิ่งอำนวยความสะดวก คือ (1) จุดชมวิวและศาลาโถงขนาดเล็กสำหรับการพักผ่อน (2) อุปกรณ์ประกอบถนนและสนาม (3) ซุ้มขายของที่ระลึก เครื่องดื่ม ร้านอาหาร และ ห้องน้ำ (4) เขื่อนป้องกันน้ำท่วมและตลิ่งพัง และ(5) ระบบระบายน้ำฝน

คำสำคัญ : พื้นที่ริมน้ำ ศูนย์กลางเมืองเก่า การฟื้นฟูเมืองเก่า โครงสร้างและองค์ประกอบการวางผังและออกแบบ

Abstract

Most urban areas that have been settled and expanded continuously for a long period are now in the era of recession and decline, physically and economically, As a matter of fact this is a normal cycle of urbanization after a stage of wealth and flourish for many decades. It was found that the main causes for such decline are changes in transportation modes, as well as shifting of commercial, business and service activities from the old centers to the suburbs which are more suitable for new developments.

In the past 20 years, many cities and towns around the world have tried vigorously to revitalize old and deteriorating areas in the centers aiming to bring back prosperity by using various waterfront redevelopment strategies as a catalyst for revitalization. However, as many local administration authorities in Thailand which were given more roles and duties to develop their own territories are using many new and creative strategy and means in achieving such goal and objective,

some municipal authorities including Ubol Municipality are still utilizing obsolete and ineffective strategy and means such as constructing roadways for cars, introducing storm drainage pipelines and retaining wall for flood prevention. Therefore, the objective of this paper is to search for innovative principles, concepts and theories for planning and design of waterfront redevelopment projects as a strategy and means to revitalize old and declining areas in the center such as in Ubol City. In order to find the solution that is proven successful, documentary research and field survey by the researcher, accumulating from 1977 up to present, are employed as a research methodology

From a study of 12 waterfront redevelopment projects worldwide, it can be concluded that recommendation for revitalization of old city center are as follow: Principle structure and components include (1) the main circulation which is the waterfront promenade, (2) major uses and activities of the waterfront should be green open spaces and recreation areas and (3) supporting activities that use public facilities, utilities and amenities. Elements of site planning and design in the circulation category are (1) wide and spacious waterfront promenade, (2) service roads and parking lots, (3) staircase and path to reach the river and water, and (4) universal design for pedestrian movement circulation. In providing main activities, buildings and magnets, (1) hard landscape multi-purpose areas for cultural and recreation activities, (2) green open spaces, (3) focal points, (4) multi-purpose buildings, and (5) contemporary artworks should be located for convenient use. Moreover, supporting facilities, utilities and amenities such as (1) viewing point observation spots and small pavilions for sitting, (2) durable lawn and street furniture, (3) kiosks, gift shops, snack bars, restaurants, and toilets, as well as (4) retaining walls for protecting a land slide and (5) a storm drainage system and facilities are also recommended to be installed throughout in redeveloping waterfront areas.

Keywords : Waterfront Area, Old City Center, Redevelopment and Revitalization, Structure and Element of Planning and Design

1 บทนำ

การตั้งถิ่นฐานและการเจริญเติบโตของชุมชนเมือง

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในอดีต เริ่มแรกมักตั้งอยู่ใกล้แหล่งน้ำเพื่อใช้ในการอุปโภคและบริโภคของประชากรเมือง และเพื่อการคมนาคมขนส่งติดต่อกับชุมชนอื่นๆ ตามเส้นทางน้ำ บริเวณริมแม่น้ำ ลำคลอง หนอง บึง จึงเป็นชัยภูมิที่เหมาะสำหรับการตั้งถิ่นฐาน บริเวณที่ใดไม่มีแหล่งน้ำธรรมชาติ ก็อาจต้องสร้างขึ้นมาใหม่ ดังเช่น ชนชาติขอมที่มักจะขุดสระน้ำ หรือบาราย ขนาดใหญ่ เพื่อใช้เป็นแหล่งน้ำหลักของเมือง ในสมัยปัจจุบันเมื่อการคมนาคมขนส่งทางบก เช่น ทางรถไฟ ทางถนนและรถยนต์ มีความสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น เมืองมีการพัฒนาตามแนวถนนห่างออกไปจากบริเวณริมน้ำ ความเจริญเติบโตจึงเกิดขึ้นในบริเวณใหม่ๆ ตามแนวถนนที่ตัด บริเวณตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมซึ่งเติบโตมาก่อนยุครถยนต์ ที่มีทางเดินหรือถนนแคบๆ ไม่สามารถรองรับธุรกิจใหม่ๆ ได้ กิจการพาณิชยกรรมและที่อยู่อาศัยจำต้องเคลื่อนย้ายออกไปยังที่เหมาะสมกว่า เมืองเก่าจึงถูกทิ้งให้ปราศจากกิจกรรมที่เป็นแรงดึงดูดสร้างความคึกคัก และค่อยๆ ซบเซาลงแล้วเสื่อมโทรมในที่สุด ลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นเป็นปกติกับเมืองต่างๆ ทั่วโลก รวมทั้งเมืองเก่าที่ตั้งถิ่นฐานมานาน เช่นเมืองอุบล

แนวโน้มการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำเพื่อฟื้นฟูศูนย์กลางเมืองเก่า

เมืองที่ตั้งอยู่ริมน้ำและมีสภาพเสื่อมโทรมส่วนใหญ่จึงหันมาฟื้นฟูพื้นที่เมืองเดิมและบริเวณริมน้ำ การดำเนินการในปัจจุบันเมืองเหล่านี้จะเปลี่ยนแปลงวิธีการจากการตัดถนนขนานกับแม่น้ำอันเป็นที่นิยมในอดีต หันมาก่อสร้างเส้นทางคนเดินริมน้ำพร้อมด้วยพื้นที่สีเขียวและพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจและกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมประเพณีของแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุผลที่ว่านอกจากจะเป็นการส่งเสริมอัตลักษณ์ของพื้นที่แล้วยังเป็นการลดการใช้พลังงาน การปล่อยของเสียสู่อากาศ และลดสภาวะที่ทำให้โลกร้อนขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องที่ทั่วโลกตระหนักและได้ดำเนินการไปแล้วอย่างแพร่หลาย

การค้นหาทฤษฎีการวางผังออกแบบพื้นที่ริมน้ำ

ในสาขาวิชาการวางผังเมืองและการออกแบบชุมชนเมืองที่การวิจัยและทดลองเพื่อค้นหาทฤษฎีต้องใช้เวลานาน จำต้องอาศัยทางลัดโดยใช้วิธีการศึกษาจากประสบการณ์เพื่อสร้างทฤษฎี ดังเช่นสาขาวิชาการแพทย์และกฎหมาย (Lang, 2005) ด้วยสาเหตุดังกล่าววัตถุประสงค์ของบทความนี้ก็เพื่อศึกษาค้นหา หลักการ แนวคิด และทฤษฎีของการวางผังและออกแบบพัฒนาพื้นที่ริมน้ำ เพื่อการฟื้นฟูบูรณะศูนย์กลางเมืองเก่าที่มีลักษณะคล้ายกับเมืองอุบล ที่จะนำไปสู่การเสนอแนะแนวทางการพัฒนาที่ประสบผลสำเร็จเป็น

รูปธรรมแล้ว การศึกษาได้ใช้วิธีการศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากเอกสารวิชาการที่ตีพิมพ์เผยแพร่โครงการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำที่เลือกศึกษา ประกอบการสำรวจภาคสนามโดยผู้เขียนในสถานที่จริงทั้งในประเทศและต่างประเทศจำนวน 12 แห่ง ซึ่งดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ. 2520 สะสมมาจนถึงปัจจุบัน

เนื้อหาของบทความนี้ส่วนแรกจะนำเสนอบริบทและที่มาของการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำเมืองอุบล ต่อจากนั้นจะเป็นผลสรุปของการศึกษาโครงการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำโดยผ่านการศึกษาเอกสารและการสำรวจภาคสนาม เช่นที่สวนสันติชัยปราการ และสวนหลวงพระราม 8 ในกรุงเทพมหานคร พื้นที่ริมน้ำเมืองกำแพงเพชร นครสวรรค์ หนองคาย ธาตุพนม และในต่างประเทศ เช่น ดานัง เวียตนาม เซี่ยงไฮ้ จีน นิวยอร์ค และฟิลาเดลเฟีย สหรัฐอเมริกา ซิดนี่ย์ ออสเตรเลีย และบอร์กโดซ์ ฝรั่งเศส โดยพื้นที่เหล่านี้นับว่าประสบความสำเร็จตามความมุ่งหมายที่สามารถทำให้บริเวณริมน้ำและพื้นที่เมืองเก่าด้านในได้รับการฟื้นฟูขึ้นมา ในช่วงท้ายของบทความจะเป็นการสรุปทฤษฎีของการวางผังและออกแบบพัฒนาพื้นที่ริมน้ำ เพื่อการฟื้นฟูบูรณะศูนย์กลางเมืองเก่าซึ่งมีสาระสำคัญคือ โครงสร้าง (Structures) ส่วนประกอบ (Components) และองค์ประกอบ (Elements) ของการวางผังและออกแบบ ทั้งหมดนี้จะเป็นแนวความคิดตัวอย่างทางเลือกเสนอให้เทศบาลนครอุบลราชธานีนำไปใช้เป็นแนวทางในการวางผังออกแบบและพัฒนาพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำมูนแทนการตัดถนนริมน้ำ

2 เมืองอุบล จากอดีตมาปัจจุบัน

การตั้งถิ่นฐานและการเติบโตของเมืองอุบล

การตั้งถิ่นฐานเมืองอุบลแรกเริ่มเกิดขึ้นในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยาเมื่อเกิดความไม่ปรองดองกันในระหว่างเจ้านายในกรุงศรีสัตนาคนหุต หรือเวียงจันท์ พระวอพระตาจึงได้อพยพพรรคพวก และไพร่พลข้ามแม่น้ำโขงลงมาทางด้านใต้และตั้งถิ่นฐานที่หนองบัวลำพูในชื่อ ‘นครเขื่อนขัณฑ์กาบแก้วบัวบาน’อย่างไรก็ตามกลุ่มพระวอพระตาก็ยังถูกตามรังควาญจากเวียงจันท์อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้พ้นจากการถูกคุกคามจึงได้อพยพลงมาทางใต้ โดยมาตั้งถิ่นฐานครั้งแรกที่บริเวณห้วยแจระแม และได้อพยพอีกครั้งมาทางตะวันออกเฉียงใต้ที่ดงอู่ผึ้งริมแม่น้ำมูน ซึ่งมีชัยภูมิที่ดี ภูมิประเทศอุดมสมบูรณ์ ณ ตำแหน่งนี้เมืองอุบลได้เจริญเติบโตมาจนถึงปัจจุบัน กลุ่มทายาทพระวอพระตาได้รวมกับกลุ่มเจ้าลาว ณ เมืองจำปาสักที่อยู่ด้านตะวันออก รวมทั้งได้หันมาสวามิภักดิ์กับประเทศสยามสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้มีความเข้มแข็งขึ้นเป็นอิสระไม่อยู่ใต้การปกครองของเวียงจันท์อีกต่อไป

เมืองอุบลถือกำเนิดขึ้นจากการต่อสู้และแสวงหาอิสระของกลุ่มคนที่มีเชื้อสายมาจากพระวอพระตา และทำความดีความชอบให้กับสยามโดยเป็นกำลังสำคัญในการปราบกบฏผีบุญอ้ายเชียงแก้วที่ยึดเมืองจำปาสัก ทำให้รัชกาลที่ 1 โปรดให้ท้าวคำผงบุตรของพระตาเป็นพระปทุมวรราชสุริยวงศ์ เป็นเจ้าเมืองปกครอง 'เมืองอุบลราชธานีศรีวนาลัย' พร้อมกันนั้นก็โปรดให้ท้าวฝ่ายหน้าบุตรพระตาอีกคนหนึ่งเป็นเจ้าพระวิไชยราชขัติยวงศาครองนครจำปาสักแทนพระเจ้าองค์หลวง (ไชยกุมาร) ที่ถึงแก่พิราลัยจากเหตุการณ์ความวุ่นวายจากกบฏอ้ายเชียงแก้ว ทำให้เมืองอุบลกลายเป็นเมืองสำคัญแทนจำปาสักซึ่งเคยเป็นรัฐลาวที่มีความรุ่งเรืองมาก่อน (ศรีศักร, 2546)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเมืองอุบลคือหัวเมืองประเทศราชที่มีเจ้าปกครองเช่นเดียวกับเมืองหลวงพระบางและเวียงจันท์ คือประกอบด้วย เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร หรือที่เรียกว่า อาญาสี่ โดยที่เจ้าในตระกูลพระวอพระตาปกครองต่อเนื่องกันมา ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการปฏิรูปการปกครองโดยตั้งมณฑลขึ้น เมืองอุบล และ เมืองจำปาสักถูกรวมเข้าด้วยกันเป็น 'มณฑลลาวกาว' มีกรมหลวงพิชิตปรีชาเสด็จมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงประทับ ณ เมืองอุบลอยู่ 2 ปี จนกระทั่งกรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์เสด็จมาดำรงตำแหน่งแทน (ศรีศักร,2546) หลังจากนั้นเป็นต้นมาเมืองอุบลก็ได้เจริญรุ่งเรืองและเป็นเมืองสำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาโดยตลอด จนถึงสมัยรัชกาลปัจจุบันที่จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชน์ เริ่มนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติมาใช้ และเน้นการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยให้เมืองขอนแก่นเป็นเมืองศูนย์กลางของการพัฒนาภาค เมืองอุบลถูกลดบทบาทลงอย่างมากในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 ที่รัฐบาลนำนโยบายการพัฒนาภาคแบบไม่สมดุลมาใช้ตามแนวทฤษฎี Growth Poles หรือ Growth Centers โดยกำหนดให้เมืองนครราชสีมาและขอนแก่นเป็นเมืองศูนย์กลางหลักของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อย่างไรก็ตามในฐานะที่เป็นเมืองสำคัญในอดีต แผนพัฒนาฯ ฉบับต่อมาได้กำหนดบทบาทหน้าที่ให้เมืองอุบลเป็นเมืองรองและเมืองศูนย์กลางความเจริญของภาคตามลำดับ

สภาพชุมชนเมืองอุบลปัจจุบัน

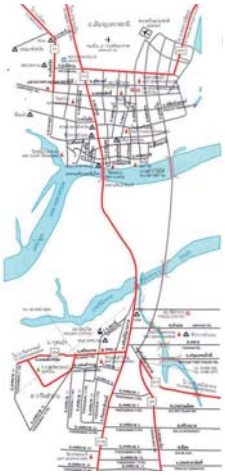
สภาพในปัจจุบันของเมืองอุบล มีพื้นฐานมาจากการเติบโตในสมัยที่เป็นที่ตั้งของมณฑลลาวกาวและกรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์เป็นข้าหลวง พื้นที่ของเมืองเดิมเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตามแนวยาวของแม่น้ำซึ่งมีขอบเขตด้านใต้จากแม่น้ำมูนไปถึงถนนอุปลีสานทางด้านเหนือ และจากถนนบูรพาในด้านตะวันออกไปจนถึงถนนชวาลานอกทางด้านตะวันตก ระบบและโครงข่ายถนนเป็นรูปแบบตาตาราง (Gridiron) ที่ชัดเจน ศูนย์กลางเมืองมีการวางผังคล้ายกับบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ที่มีสนามหลวงเป็นที่เปิดโล่งหลัก

ล้อมรอบด้วยสถาบันราชการ ศาสนสถานและสถานที่สำคัญ เมืองอุบลก็มีทุ่งศรีเมือง เป็นพื้นที่เปิดโล่งหลักของเมือง ล้อมรอบด้วยสถาบันและสถานที่สำคัญเช่นเดียวกัน ในช่วง พ.ศ. 2500 ด้านเหนือคือที่ตั้งของศาลจังหวัดและวัดสุทัศน์ ด้านใต้คือศาลากลางจังหวัด สถาบันราชการและสาธาณณูปการทั้งหลาย เช่นเทศบาล ห้องสมุด ดับเพลิง สโมสรข้าราชการ ฯลฯ ด้านตะวันตกคือโรงเรียนประจำจังหวัดชาย ‘เบ็ญจะมะมหาราช’ ด้านตะวันออกเป็นที่ตั้งโรงเรียนประจำจังหวัดหญิง ‘นารีนุกูล’ และโรงเรียนอนุบาล หลังจาก พ.ศ. 2515 เป็นต้นมาได้มีการย้ายโรงเรียนประจำจังหวัดทั้ง 2 แห่งออกไป ก่อสร้างศาลากลางหลังใหม่ที่สนามหน้าอาคารเรียนของโรงเรียนประจำจังหวัดชายเดิม ส่วนอาคารศาลากลางเดิมได้รับการปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑ์ ย่านพาณิชยกรรมดั้งเดิมคือบริเวณด้านใต้ตั้งแต่ถนนเขื่อนธานีลงไปจนถึงถนนพรหมเทพและแม่น้ำมูน และระหว่างถนนอุปราชทางด้านตะวันตกไปจนถึง ถนนราชวงศ์ทางด้านตะวันออกโดยมีศูนย์กลาง และสัญลักษณ์ของพื้นที่อยู่ที่วงเวียนน้ำพุหน้าโรงภาพยนตร์เฉลิมสิน ในย่านพาณิชยกรรมศูนย์กลางเมืองนอกเหนือจะประกอบด้วยตลาดสด โรงแรม โรงภาพยนตร์ ร้านขายสินค้าพิเศษ และร้านค้าขนาดใหญ่ที่มีรูปแบบคล้ายห้างสรรพสินค้าในปัจจุบันแล้วยังมีวัดที่สำคัญของเมืองหลายแห่ง ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ เช่น วัดสุปัฏวนาราม วัดหลวง วัดกลาง และวัดใต้

ศูนย์กลางพาณิชยกรรมใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงหลัง พ.ศ. 2490 ได้แก่ ย่านพาณิชยกรรมตลาดกิโลศูนย์ ตั้งอยู่ทางด้านเหนือของเมืองที่มีศูนย์กลางอยู่ที่บริเวณโดยรอบกิโลศูนย์หรือที่แยกถนนชยางกูรตัดกับถนนสรรพสิทธิ์ การสร้างสะพานเสรีประชาธิปไตยข้ามแม่น้ำมูนเชื่อมเมืองอุบลกับเมืองวาริน เมื่อ พ.ศ. 2497 ทำให้เกิดถนนสายหลักในแนวเหนือใต้ คือถนนอุปราชเชื่อมต่อไปยังถนนชยางกูรทางด้านเหนือและถนนแจ้งสนิททางด้านตะวันตกเฉียงเหนือและกลายเป็นทางหลวงหมายเลข 212 และ 23 ไปยังจังหวัดอำนาจเจริญและยโสธรตามลำดับ สะพานข้ามแม่น้ำมูนในบริเวณชุมชนเมืองอุบลแห่งแรกนี้ เป็นสะพานโครงถัก ค.ส.ล ที่เคยเป็นสะพานที่ยาวที่สุดในประเทศไทย มีบทบาทช่วยให้การเดินทางระหว่างเมืองอุบลกับเมืองวารินโดยทางรถยนต์สะดวกยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันก็ลดบทบาทการคมนาคมทางน้ำลง โดยเฉพาะการเดินทางติดต่อระหว่างชุมชนทั้งสอง

กิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญดั้งเดิมของเมืองอุบลนอกเหนือจากการแห่เทียนวันเข้าพรรษาที่ได้รับการส่งเสริมให้เป็นงานระดับนานาชาติในปัจจุบันนี้แล้วยังมีอื่นๆ เช่น การแข่งเรือในวันออกพรรษา งานสงกรานต์ งานฤดูหนาวที่มักจัดขึ้นในช่วงปลายปีเพื่อต้อนรับปีใหม่ พร้อมกับการประกวดนางงาม ซึ่งมักจะจัดขึ้นที่ทุ่งศรีเมืองเป็นประจำทุกปี

การขยายตัวที่สำคัญของย่านพาณิชยกรรมในช่วงสงครามเวียตนาม หรือประมาณ พ.ศ. 2505 เป็นต้นมาได้แก่การเกิดย่านแหล่งบันเทิงเริงรมย์ที่สามแยกถนนชยางกูรและถนนแจ้งสนิทในบริเวณด้านใต้ย่านที่ตั้งวิทยาลัยครูอุบลราชธานีหรือมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานีในปัจจุบัน โดยมีถนนชยางกูรเป็นถนนสายหลักของย่านพาณิชยกรรมใหม่เป็นที่ตั้งของโรงภาพยนตร์ สถานบันเทิงโรงแรมชั้นหนึ่ง ตลาดสด ห้างสรรพสินค้า โชว์รูม หลังจากนั้นเป็นต้นมากิจกรรมการค้าใหม่ๆได้เกิดขึ้นในพื้นที่นี้ และขยายตัวอย่างต่อเนื่อง การย้ายสถานศึกษาหลักจากบริเวณเมืองเดิมออกมาตั้งอยู่ในบริเวณศูนย์พาณิชยกรรมใหม่ยังส่งผลให้เมืองขยายตัวขึ้นไปทางด้านเหนือ และย่านพาณิชยกรรมศูนย์กลางเมืองเก่าก็ซบเซาลงตามลำดับ

รูปที่ 1 (ซ้าย) แผนที่ตั้งเมืองอุบลและเมืองวาริน
รูปที่ 2 (ขวา) ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณศูนย์กลางเมืองเก่าอุบล

3 การพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าริมฝั่งแม่น้ำมูน

เมืองอุบลในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาได้มีการตัดถนนเลี่ยงเมืองทางด้านตะวันตก และตัดถนนในแนวเหนือใต้ทางด้านตะวันออกของบริเวณเมืองเก่า ผ่านบริเวณโรงไฟฟ้า โรงฆ่าสัตว์ และโรงงานบำบัดน้ำเสีย ถนนเส้นนี้ได้กลายเป็นทางเลี่ยงเมืองทางด้านตะวันออกเนื่องจากตำแหน่งที่ตั้ง ทั้งที่ออกแบบเป็นถนนสายหลักในท้องถิ่น และดูเหมือนจะช่วยให้การจราจรเชื่อมต่อบริเวณเมืองเก่าอุบลกับเมืองวารินสะดวกยิ่งขึ้น แต่การวางแนวเส้นทางก็ไม่ค่อยคำนึงด้านผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมมากนักเนื่องจากเป็นแนวที่ตัดผ่าเข้าไปในบริเวณพื้นที่เปราะบางทางนิเวศ (Fragile Area) เช่นพื้นที่ชุ่มน้ำ (Wetland) พื้นที่น้ำหลากและพื้นที่ต่ำที่น้ำท่วมถึง (Flood Plain) จากแม่น้ำมูนในหน้าฝน รวมทั้งการสร้างสะพานคร่อมเกาะ ‘หาดวัดใต้’ อันเป็นเกาะที่เกิดจากสันดอนทรายเฉพาะในช่วงหน้าแล้ง และเป็นชายหาดสถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่สำคัญของชาวเมืองมาตั้งแต่อดีต เป็นการทำลายภูมิทัศน์และ

สภาพแวดล้อมอย่างรุนแรง ในขณะเดียวกันบริเวณทุ่งศรีเมืองซึ่งเป็นพื้นที่เปิดโล่งสาธารณะได้มีการพัฒนาเพื่อรองรับกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจและกิจกรรมอื่นโดยเฉพาะการแห่เทียน มีการสร้างอาคาร และถาวรวัตถุขึ้นในพื้นที่เปิดโล่ง เช่น สนามกีฬาบาสเก็ตบอล สวนสุขภาพ สถานที่ออกกำลังกาย หุ่นจำลองเทียนพรรษาขนาดใหญ่ ตลอดจนอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญต่างๆ ของเมือง จนปัจจุบัน 'พื้นที่เปิดโล่ง'ได้กลายสภาพเป็น 'พื้นที่ไม่ค่อยเปิดโล่ง' หรือ สถานที่รวมของ 'ขยะเทวดา' (God Owns Junkyard) ไปโดยปริยาย

โครงการสร้างเขื่อนป้องกันน้ำท่วมและตัดถนนริมฝั่งแม่น้ำมูน

โครงการพัฒนาของนักการเมืองท้องถิ่นยอดนิยมตามทฤษฎีการพัฒนา (Development Theory) สู่การสร้างภาวะทันสมัยให้กับเมือง (Modernization) โดยไม่ได้คำนึงถึงความเหมาะสมกับสภาพการใช้งานในปัจจุบันก็คือ การตัดถนน สร้างท่อระบายน้ำ เกาะกลางถนนและสวนหย่อม เมืองอุบลก็มีโครงการพัฒนาดังกล่าวเช่นกันหลายโครงการ การสร้างเกาะกลางในถนนสายหลักของเมืองเก่าที่มีความกว้างไม่มากเช่นถนนสรรพสิทธิ์ ทั้งที่ไม่มีความจำเป็น สร้างความเดือดร้อนแก่กิจการค้าขายและผู้ใช้ ในอนาคตการสร้างเกาะกลางบนถนนที่ใช้ในงานประเพณีแห่เทียนพรรษาเช่นถนนอุปราชก็อาจเกิดขึ้น โดยไม่คำนึงว่าจะจัดขบวนแห่เทียนให้สง่างามได้อย่างไร แสดงถึงการมองข้ามความสำคัญของการรักษากิจกรรมประเพณีของท้องถิ่น

เมื่อไม่นานมานี้โครงการของกรมโยธาธิการและผังเมืองที่เสนอโดย ส.ส. และได้รับงบประมาณมาจำนวนหนึ่ง คือการสร้างเขื่อนป้องกันน้ำท่วมตามริมฝั่งแม่น้ำมูน โดยการถมดินริมฝั่งแม่น้ำสูงมากกว่า 10 เมตรเพื่อสร้างเขื่อนป้องกันน้ำท่วมทั้งที่การเลือกตำแหน่งที่ตั้งเมืองตั้งแต่สมัยลูกหลานพระวอพระตาก็ได้เลือกพื้นที่ที่น้ำไม่ท่วมอยู่แล้ว ความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นทันทีก็คือชาวบ้านชุมชนหาดวัดใต้ที่มีบ้านเรือนอยู่ระหว่างถนนพรหมเทพ-พรหมราชกับเขื่อนของเทศบาลนครอุบลฯที่สร้างขึ้นใหม่ถูกน้ำท่วมทันทีที่มีฝนตกเนื่องจากไม่สามารถระบายน้ำลงสู่แม่น้ำได้ดังที่เคยเป็น จึงได้มีการร้องเรียนความเดือดร้อนไปยังพลเอกบุญรอด สมทัศน์รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมในสมัยนั้นซึ่งบังเอิญท่านมีถิ่นกำเนิดในบริเวณคุ้มวัดหลวง พลเอกสุรยุทธ จุลานนท์นายกรัฐมนตรีได้สั่งการให้ฝ่ายต่างๆ ในพื้นที่และจังหวัดหาทางแก้ไข สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนและสถาบันอาศรมศิลป์ได้รับมอบหมายให้เข้ามาทำการวางผังใหม่เพื่อยกชุมชนขึ้นให้พ้นจากน้ำท่วม

ในขณะเดียวกันหน่วยงานท้องถิ่นก็ได้เตรียมแผนการสร้างถนนตามแนวสันเขื่อน และดำเนินการออกแบบรายละเอียดด้านวิศวกรรมเพื่อเตรียมก่อสร้าง ถนนสายนี้หากมีการก่อสร้างตามแผนแล้วในที่สุดก็จะเชื่อมต่อทางเลี่ยงเมืองด้านตะวันออกกับด้านตะวันตก โดยมีการสร้างถนนจากทางเลี่ยงเมืองทางด้านตะวันตกตามแนวชายฝั่งแม่น้ำมูนมาจนเกือบถึงหน้าวัดสุปัฏฯ

รูปที่ 3 (ซ้าย)
รูปที่ 4 (ขวา)
โครงการถนนเลียบแม่น้ำมูน

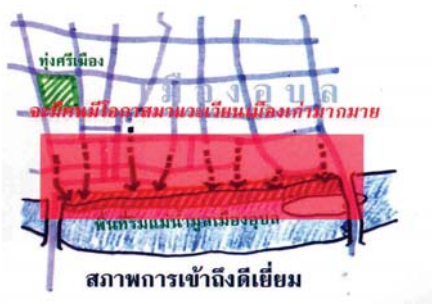

รูปที่ 5 (ซ้าย)
รูปที่ 6 (กลาง)
รูปที่ 7 (ขวา)
ผลกระทบจากโครงการต่อชุมชน

4 โอกาสที่สูญเสีย กับทางเลือกใหม่ในการพัฒนาเมือง

ปัจจุบันเมืองต่างๆทั่วโลกได้หันมาสนใจปัญหาสภาวะโลกร้อน ด้วยการลดการใช้พลังงานและรถยนต์ การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) การตัดถนนริมฝั่งแม่น้ำมูนจึงเป็นแนวความคิดในการพัฒนาเมืองที่พ้นสมัย เมืองที่ตั้งอยู่ริมน้ำและมีสภาพเสื่อมโทรมส่วนใหญ่จึงหันมาฟื้นฟูพื้นที่เมืองเดิมและบริเวณริมน้ำ การดำเนินการในปัจจุบันเมืองเหล่านี้จะเปลี่ยนแปลงวิธีการจากการตัดถนนขนานกับแม่น้ำอันเป็นที่นิยมในอดีต หันมาก่อสร้างเส้นทางคนเดินริมน้ำพร้อมด้วยพื้นที่สีเขียวและพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจและกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมประเพณีของแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุผลที่ว่านอกจากจะเป็นการส่งเสริมเอกลักษณ์ของพื้นที่ให้โดดเด่นแล้วยังเป็นการลดการใช้พลังงาน การปล่อยของเสียสู่อากาศ และลดสภาวะที่ทำให้โลกร้อนขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องที่ทั่วโลกตระหนักและได้ดำเนินการไปแล้วอย่างแพร่หลาย โครงการตัดถนนเป็นโครงข่าย ด้านตะวันออก (สะพานข้ามแม่น้ำมูนบริเวณหาดวัดใต้) และด้านตะวันตกริมฝั่งแม่น้ำมูนเลยวัดสุปัฏฯออกไป เป็นเจตนารมย์การพัฒนาเมืองที่ดีและน่าชมเชยของผู้บริหารท้องถิ่นในอันที่จะสร้างความสะดวกสบายให้กับการเดินทางด้วยรถยนต์ของคนอุบลส่วนหนึ่ง การเชื่อมโครงข่ายถนนให้ต่อเนื่องกันเป็นระบบโดยการตัด

ถนนริมน้ำตั้งแต่สะพานเสรีประชาธิปไตยมาจนถึงวัดใต้ จะทำให้ถนนสายนี้กลายสภาพเป็นถนนวงแหวนและทางด่วนทันที จะนำการจราจรประเภท ‘ผ่านหรือผ่าเมือง’ เข้ามาในพื้นที่ เป็นการชักนำรถยนต์จำนวนมากซึ่งแต่ก่อนไม่จำเป็นและไม่สามารถเดินทางเข้ามาได้ ก็จะเข้ามามากขึ้น เจตนาที่ดีกลายเป็นการประสงค์ร้ายโดยไม่ได้ตั้งใจ กล่าวคือ เนื่องจากผิวจราจรแคบ หากมีรถมาใช้มากก็จะทำให้รถติดขัดเหมือนถนนรัชดาภิเษกในกรุงเทพ หากมีรถน้อยและวิ่งเร็วแบบทางด่วน ก็จะเป็นอันตรายสำหรับคนที่เดินอยู่ตามริมน้ำหรือเดินข้ามถนนลงสู่แม่น้ำ อาจกล่าวได้ว่าสร้างความเสียหายทั้งขึ้นทั้งล่อง ปัจจุบันผู้บริหารเทศบาลและเมืองส่วนใหญ่มีวิสัยทัศน์ก้าวหน้าและกว้างไกล แทนที่จะตัดถนนเลียบแม่น้ำอันเป็นแนวทางการแก้ปัญหาแบบเดิมที่พิสูจน์แล้วว่าไม่ได้ผล ต่างหันมาใช้แนวทางการพัฒนาโดยให้ความสำคัญที่เน้นคนและการเดินเท้าเป็นหลัก ใช้พื้นที่ส่วนใหญ่เพื่อกิจกรรมเอนกประสงค์ การพักผ่อนหย่อนใจ และวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวกับน้ำ รวมทั้งการเชื่อมต่อกิจกรรมต่างๆ และทัศนวิสัยระหว่างเมืองเก่าด้านในกับพื้นที่ริมน้ำให้เข้มแข็งและชัดเจนยิ่งขึ้น

รูปที่ 8 (ซ้าย) ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองอุบลกับแม่น้ำมูน
รูปที่ 9 (ขวา) ภาพเล่าเรื่องกิจกรรมริมน้ำมูนโดย ชัย ราชวัตร

ข้อเสนอของกลุ่ม NGO ‘คนอุบลไกลบ้าน’

อาจารย์ขวัญสรวง อติโพธิ อดีตอาจารย์คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งในช่วงวัยเด็กได้เติบโตและเรียนหนังสืออยู่ในเมืองอุบล ปัจจุบันรับบทบาทเป็นนักวางแผนต่อสู้เรียกร้อง หรือ Advocacy Planner ตามนิยามของ Paul Davidoff (Davidoff, 1965 อ้างใน Faludi, 1984) ได้เสนอแนวความคิดทางเลือกในการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำ แทนการตัดถนนให้ความสะดวกแก่รถยนต์และคนจำนวนน้อย โดยเสนอว่าความมุ่งหมายหลักควรจะพัฒนาพื้นที่ริมน้ำมูนให้ใช้ประโยชน์ได้มาก หลากหลายขึ้นและรองรับกิจกรรมอันหนาแน่นในบริเวณทุ่งศรีเมือง แล้วอุบลก็จะกลายเป็นเมืองที่มีพื้นที่ริมน้ำที่สวยงามเช่นเดียวกับเมืองอื่นๆ ทั่วโลก เพื่อให้ข้อเสนอเป็นรูปธรรมสามารถนำไปใช้งานได้จริง จึงได้รวมกลุ่มเฉพาะกิจ จัดตั้งเป็น NGO ในชื่อ ‘คนอุบลไกลบ้าน ชวนกันเฮ็ดลานริมมูลและฟื้นเมืองเก่าอุบล’ โดยการสนับสนุนของสมาคมชาวอุบลราชธานี คณะสถาปัตย-

กรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี จัดทำโครงการปฏิบัติการออกแบบระยะสั้น(Workshop)เพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำมูน โดยมีผู้เข้าร่วมโครงการเป็นอาจารย์ นักวิชาการ และนักผังเมืองที่พื้นเพหรือถิ่นกำเนิดในเมืองอุบล เช่น อาจารย์ขวัญสรวง อติโพธิ อาจารย์เผ่า สุวรรณศักดิ์ศรี รองศาสตราจารย์สิทธิพร ภิรมย์รื่น และนิสิตหลักสูตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมืองชั้นปีที่ 1 จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้เขียนได้รับมอบหมายให้ทำการศึกษากรณีตัวอย่างการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อใช้เป็นแนวความคิดสนับสนุนการจัดทำแผนผังและข้อเสนอแนะของนิสิต รวมทั้งเพื่อใช้เผยแพร่สู่ชุมชนในเวทีสาธารณะต่างๆ ที่จะมีขึ้นในอนาคต ผู้เขียนจึงได้เลือกโครงการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำจำนวน 12 แห่งซึ่งได้ดำเนินการตามแผน (Implementation) แล้วเสร็จและประสบผลสำเร็จในการฟื้นฟูเมืองเก่าได้จริง สาระสำคัญโดยย่อของโครงการเหล่านี้มีดังต่อไปนี้

5 การพัฒนาพื้นที่ริมน้ำของเมืองในประเทศ

สวนสันติชัยปราการ กรุงเทพมหานคร

สวนสันติชัยปราการเป็นโครงการพัฒนาพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณปากคลองบางลำพูและป้อมพระสุเมรุของกรุงเทพมหานคร ให้เป็นสวนธารณะขนาดเล็กของเมือง ตั้งอยู่ริมถนนพระสุเมรุและถนนพระอาทิตย์ ย่านบางลำพู เขตพระนคร ในสวนนอกจากจะอนุรักษ์ป้อมพระสุเมรุ และต้นลำพูที่เหลืออยู่ต้นเดียวริมแม่น้ำเจ้าพระยาให้เป็นจุดเด่นของสวนแล้วยังได้ก่อสร้างพลับพลาที่ประทับ ‘พระที่นั่งสันติชัยปราการ’ เป็นอาคารที่มีลักษณะสถาปัตยกรรมไทยทรงจตุรมุข สำหรับเป็นที่ประทับทอดพระเนตรขบวนพยุหยาตราทางชลมารค นอกจากนี้แล้วยังมีลานโล่งและที่นั่งริมน้ำ สนามหญ้า ลานขั้นบันไดสำหรับนั่งชมวิวและการแสดงกลางแจ้ง ผนังประติมากรรมนูนต่ำแสดงเรื่องราววิถีชีวิตของชาวกรุงเทพมหานคร สิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ ได้แก่ ห้องน้ำสาธารณะ ที่ดื่มน้ำ และที่พิเศษก็คือมีการออกแบบทางลาดสำหรับอำนวยความสะดวกให้คนพิการและผู้สูงอายุให้สามารถเข้ามาใช้สวนได้อย่างสะดวก สวนสันติชัยปราการเป็นสวนสาธารณะและพื้นที่ริมน้ำที่มีผู้มาใช้งานตลอดทั้งวัน รวมทั้งนักท่องเที่ยวจากย่านถนนข้าวสาร นอกจากนี้ยังถูกใช้เป็นพื้นที่จัดกิจกรรมที่หลากหลายของ กทม. และหน่วยงานต่างๆ เป็นประจำ

รูปที่ 10 (ซ้าย)
รูปที่ 11 (ขวา)
สวนสันติชัยปราการ

สวนหลวงพระราม 8

สวนสาธารณะสวนหลวงพระราม 8 ก่อสร้างขึ้นพร้อมกับสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาแห่งใหม่ซึ่งได้รับพระราชทานนามว่า ‘สะพานพระราม 8’ ในบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกและพื้นที่ของโรงงานสุราบางยี่ขันเดิม ตั้งอยู่ในเขตบางพลัด ฝั่งธนบุรี พื้นที่สวนประกอบด้วย 3 ส่วน คือ บริเวณริมแม่น้ำ บริเวณด้านทิศใต้ข้างสะพานพระราม 8 และบริเวณริมน้ำใต้สะพาน องค์ประกอบหลักของสวนคือ ส่วนเฉลิมพระเกียรติ พระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ 8 และลานหน้าพระบรมราชานุสาวรีย์ ส่วนพื้นที่นันทนาการริมแม่น้ำเจ้าพระยา ศาลาพักผ่อนแปดเหลี่ยม เวทีกลางแจ้ง ศาลานั่งเล่น ท่าเทียบเรือ ทางเดินริมน้ำ ส่วนพื้นที่นันทนาการสาธารณะ ประกอบด้วยศาลาขายอาหารและเครื่องดื่ม ศาลานั่งเล่น สนามเด็กเล่น ลานเอนกประสงค์ เวทีกลางแจ้ง สนามหญ้ายกระดับ และห้องน้ำสาธารณะ ส่วนบริการ เช่นที่จอดรถ พื้นที่เปิดโล่งที่ใช้งานได้ตลอดเวลา ได้แก่ ลานเอนกประสงค์ และทางเดินริมน้ำ สวนหลวงพระราม 8 เคยได้ใช้เป็นที่จัดงานต้อนรับปีใหม่ของกรุงเทพมหานคร เป็นพื้นที่ที่มีทัศนียภาพที่สวยงามโดยเฉพาะในเวลากลางคืน เนื่องจากโครงสร้างและตัวสะพานได้รับการประดับไฟส่องสว่างและตกแต่งที่สวยงามมาก การออกแบบพื้นที่สวนโดยทั่วไปได้เน้นการสร้างลานโล่ง ลานแข็ง และพื้นที่ว่างไว้เพื่อรองรับกิจกรรมและประชากรจำนวนมาก จัดได้ว่าเป็นตัวอย่างการออกแบบและพัฒนาพื้นที่ริมน้ำที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร

รูปที่ 12 (ซ้าย)
รูปที่ 13 (ขวา)
สวนหลวงพระราม 8

สิริจิตอุทยาน อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

สวนสาธารณะ 'สิริจิตอุทยาน' ตั้งอยู่ริมแม่น้ำปิง ในเขตเทศบาลเมืองกำแพงเพชร มีพื้นที่กว่า 165 ไร่ ก่อสร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ 2525 เดิมเป็นพื้นที่น้ำท่วมถึงเมื่อมีน้ำหลากในหน้าฝน หรือในกรณีที่เขื่อนภูมิพลที่อยู่ทางด้านบนปล่อยน้ำออกจากเขื่อนเป็นปริมาณมาก กรมชลประทานได้ดำเนินการดูดทรายจากแม่น้ำปิงขึ้นมาถมที่และก่อสร้างกำแพงริมตลิ่งแบบพื้นลาดเอียงหินทิ้งคลุมด้วยตาข่าย ทำให้เกิดที่ว่างริมแม่น้ำปิงที่อยู่ด้านหน้าของชุมชนเมืองกำแพงเพชรเป็นแนวยาวตลอดทั้งเมือง นายชาญ พันธุมรัตน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชรในขณะนั้นเล็งเห็นถึงศักยภาพของพื้นที่จึงได้ดำเนินการจัดสร้างสวนสาธารณะขึ้น การก่อสร้างได้ใช้เงินบริจาคจากประชาชนเป็นหลัก และได้รับพระราชทานนามจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิต พระบรมราชินีนาถว่า 'สิริจิตอุทยาน' พื้นที่สวนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแคบและยาวตามแนวแม่น้ำปิงช่วงไหลผ่านชุมชนเมืองกำแพงเพชร เริ่มตั้งแต่สะพานกำแพงเพชร ทางเข้าเมืองด้านบนลงมาจนถึงหน้าโรงแรมเนาวรัตน์ทางด้านล่าง เนื่องจากไม่ได้รับงบประมาณจากหน่วยงานใด การพัฒนาจึงทำแบบค่อยเป็นค่อยไป และมีการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่จากผังแม่บทเดิมตลอดเวลาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงผู้ว่าราชการจังหวัด ผังแม่บทเดิมที่ออกแบบโดยผู้เขียนบทความนี้ได้วางผังและออกแบบให้เป็นสวนสาธารณะ และพื้นที่ประกอบกิจกรรมของชุมชนทางด้านการพักผ่อนหย่อนใจเป็นหลัก ส่วนใหญ่เป็นลานและพื้นที่สีเขียว สนามหญ้า สนามเด็กเล่น ศาลาที่นั่งพักผ่อน ทางเดินริมน้ำ สนามเทนนิส สโมสร สระว่ายน้ำ ร้านขายของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยวของเมืองกำแพงเพชรในเวลาต่อมาได้มีการก่อสร้างสนามกีฬาของจังหวัดขึ้นในพื้นที่ส่วนหนึ่งของสิริจิตอุทยานด้วย

รูปที่ 14 สิริจิตอุทยาน กำแพงเพชร

เมืองนครสวรรค์จังหวัดนครสวรรค์

จังหวัดนครสวรรค์มีแม่น้ำไหลผ่านสามสาย คือแม่น้ำปิง และแม่น้ำน่านไหลมาบรรจบกันเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาในฤดูฝนมักจะมีฝนตกหนักและท่วมชุมชนที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเนืองๆ เทศบาลหลายแห่งได้สร้างเขื่อนป้องกันน้ำท่วม และหากมีพื้นที่ว่างริมแม่น้ำเพียง

เล็กน้อยก็จะออกแบบเป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อใช้ในกิจกรรมต่าง ๆของชุมชน พื้นที่ของเขตเทศบาลนครนครสวรรค์ที่ติดริมน้ำมีระยะทางยาวมากตั้งแต่ด้านเหนือลงไปจนถึงด้านใต้ และบริเวณด้านล่างมักจะถูกน้ำที่ไหลหลากมาจากแม่น้ำน่านท่วมตลิ่งเป็นประจำ เทศบาลนครนครสวรรค์ได้ทำการก่อสร้างเขื่อนป้องกันน้ำท่วมบริเวณพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าศาลากลางจังหวัด เนื่องจากมีพื้นที่ริมแม่น้ำไม่มาก การออกแบบเขื่อนจึงเน้นทั้งความแข็งแรงไปพร้อมกับ การสร้างภูมิทัศน์ริมแม่น้ำที่สวยงาม และการเข้าถึงแม่น้ำที่สะดวกด้วยการออกแบบเขื่อนริมตลิ่งเป็นขั้นบันไดหรือพื้นเอียงลาด และพื้นที่ระหว่างเขื่อนกับถนนเป็นลานแข็ง ปลูกต้นไม้ ทำให้เกิดพื้นที่ริมน้ำที่ทรงคุณค่าสามารถใช้ประโยชน์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ มีมุมมองที่เปิดกว้างมองเห็นแม่น้ำได้ไกล และมีทางลงสู่แพร้านอาหารในแม่น้ำด้านล่างอย่างสะดวก

รูปที่ 15 (ซ้าย)
รูปที่ 16 (ขวา)
เขื่อนหน้าศาลากลางจังหวัดนครสวรรค์

เมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

เมืองหนองคายตั้งอยู่ด้านตะวันออกเฉียงเหนือสุดของประเทศ ริมฝั่งแม่น้ำโขง ชุมชนเมืองหนองคายตั้งถิ่นฐานหนาแน่นเป็นแนวยาวไปทางด้านตะวันออกของถนนมิตรภาพ ส่วนด้านตะวันตกเป็นชุมชนที่เบาบางและเป็นเส้นทางไปยังสะพานมิตรภาพข้ามไปยังฝั่งลาว ลักษณะรูปร่างทางกายภาพของชุมชนเมืองเป็นแนวยาวในทิศตะวันออก-ตะวันตก โดยมีถนนสายหลัก 3 เส้นขนานกับแม่น้ำโขง เมืองหนองคายได้รับการยกย่องว่าเป็นเมืองเล็กที่น่าอยู่ที่สุดของโลกแห่งหนึ่ง มีบทบาทหน้าที่เป็นเมืองชายแดนจุดติดต่อหลักกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวบริเวณนครเวียงจันท์เดิมมีจุดผ่านแดนและด่านศุลกากรตั้งอยู่ที่ท่าเสด็จ ภายหลังถูกยกเลิกเมื่อมีการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงแห่งแรกทางด้านตะวันตกของเมือง อย่างไรก็ตามบริเวณท่าเสด็จก็ยังคงเป็นย่านการค้าปลีกหลักที่คึกคักริมน้ำของหนองคายเช่นเดิม แต่ก่อนนั้นบริเวณริมแม่น้ำโขงนี้เป็นพื้นที่แนวยาวแคบ ๆเต็มไปด้วยอาคารบ้านเรือนที่ปลูกชิดริมตลิ่งและล้ำลงไปในแม่น้ำ เทศบาลเมืองหนองคายได้พัฒนาพื้นที่ริมน้ำใหม่โดยการสร้างเขื่อนกันตลิ่งพังทลาย ตั้งแต่

ซอยวัดศรีคูณเมืองไปจนถึงบริเวณหน้าร้านอาหารแดงแหนมเนือง เป็นพื้นที่ริมน้ำแนวยาวกว้างประมาณ 10 เมตร แบ่งพื้นที่ตลอดแนวยาวเป็นทางเดินปูกระเบื้องดินเผาเคลือบและสนามหญ้า พร้อมทั้งปลูกต้นไม้ เช่นต้นเหลืองปรีดียาธร และอื่นๆ มีศาลาริมน้ำทรงไทยสำหรับนั่งพักผ่อนและชมวิวเป็นระยะๆ ติดตั้งเสาไฟฟ้าและรั้วเหล็กหล่อที่สวยงาม พร้อมทั้งก่อสร้างบันไดลงสู่แม่น้ำโขง 3 จุด จัดที่จอดรถยนต์จำนวนไม่มากไว้ให้พื้นที่ด้านตะวันออกบริเวณซอยวัดศรีคูณเมือง ทั้งนี้คาดว่าเทศบาลเมืองหนองคายคงจะมีโครงการก่อสร้างและพัฒนาพื้นที่ริมน้ำต่อไปอีก

รูปที่ 17 (ซ้าย)
รูปที่ 18 (ขวา)
สวนริมแม่น้ำโขง เมืองหนองคาย

เมืองธาตุพนม จังหวัดนครพนม

เมืองธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงทางด้านใต้ของจังหวัด บริเวณริมแม่น้ำซึ่งอยู่ด้านตะวันออกของเมืองเป็นพื้นที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรมดั้งเดิมที่แออัดติดริมน้ำ การก่อสร้างเขื่อนป้องกันน้ำท่วมและป้องกันตลิ่งพังทางตอนกลางของเมืองบริเวณหน้าวัดพระธาตุพนม ได้พื้นที่ว่างริมน้ำเป็นแนวยาวไม่มากส่วนหนึ่งของที่ว่างซึ่งมีพื้นที่ไม่มากนักได้จัดสร้างซุ้มประตูรูปแบบศิลปะล้านช้างเพื่อเป็นสัญลักษณ์ทางเข้าสู่ประเทศไทยจากแม่น้ำโขงและสาธารณะรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นอกจากนี้ก็มีศาลาโล่งสำหรับนั่งพักผ่อนริมน้ำ และลานแข็งเอนกประสงค์สำหรับประชากรของเมืองได้ใช้ประโยชน์ พร้อมติดตั้งสิ่งอำนวยความสะดวกและอุปกรณ์ประกอบถนน เช่นม้านั่ง และเสาไฟฟ้ารูปหงส์ ซึ่งก็มีความสวยงามเป็นพิเศษ นอกจากนี้การพัฒนาบริเวณริมน้ำยังให้ความสำคัญต่อการลงสู่แม่น้ำเนื่องจากเป็นชุมชนที่อยู่ติดแม่น้ำ ด้วยการก่อสร้างเขื่อนเป็นขั้นบันไดสำหรับนั่งชมกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นเช่นการแข่งเรือหรือไหลเรือไฟที่จัดขึ้นในแม่น้ำโขงในหน้าเทศกาล

รูปที่ 19 (ซ้าย)
รูปที่ 20 (ขวา)
ลานริมน้ำโขง เมืองธาตุพนม

6 การพัฒนาพื้นที่ริมน้ำของเมืองในต่างประเทศ

เมืองดานัง ประเทศเวียตนาม

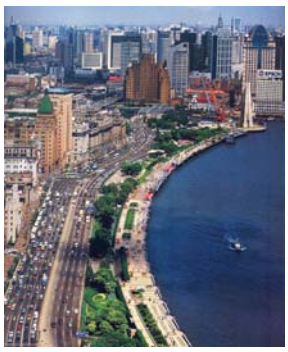
เมืองดานัง ประเทศเวียตนาม ตั้งอยู่ตอนกลางของประเทศติดมหาสมุทรแปซิฟิค เป็นพื้นที่ที่เสี่ยงภัยจากพายุที่ก่อตัวขึ้นในมหาสมุทรสูง ปัจจุบันเป็นอีกเมืองหนึ่งของประเทศเวียตนามที่มีการพัฒนาทางด้านกายภาพและเศรษฐกิจที่รวดเร็วจนกลายเป็นเมืองสำคัญอันดับสาม รองจากฮานอยและโฮจิมินห์ซิตี้ นอกจากนี้เมืองดานังยังมีท่าเรือน้ำลึก และสามารถขนส่งสินค้าจากประเทศไทยผ่านทางรถยนต์ออกสู่ตลาดโลกผ่านท่าเรือดานังแห่งนี้ เทศบาลนครดานังได้ทำการพัฒนาพื้นที่ริมแม่น้ำด้านใต้ของเมืองที่ตั้งอยู่ติดกับย่านพาณิชยกรรมและตลาดเก่าของเมือง การพัฒนาพื้นที่ริมน้ำแบ่งออกเป็นหลายส่วนบางส่วนได้ก่อสร้างเป็นลานโล่งเอนกประสงค์และจัดภูมิทัศน์อย่างเป็นระเบียบและสวยงาม มีการยกระดับพื้นบางส่วนเพื่อแบ่งแยกพื้นที่ และออกแบบขอบพื้นที่ปลูกหญ้าเป็นม้านั่งเลื้อยยาวแบบมังกรต่อเนื่องไปตลอด ติดตั้งโคมไฟให้แสงสว่างริมแม่น้ำ ในส่วนอื่นๆ ยังได้จัดสร้างอนุสาวรีย์และสุสานวีระชนของเมือง รวมทั้งพื้นที่สีเขียว สวนสาธารณะ และสนามกีฬา

รูปที่ 21 (ซ้าย)
รูปที่ 22 (ขวา)
ลานและสวนสาธารณะริมแม่น้ำ เมืองดานัง

หาดว่ายทาน (The Bund) นครเซี่ยงไฮ้ ประเทศจีน

นครเซี่ยงไฮ้ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนมีพื้นที่ริมแม่น้ำที่สร้างความสวยงามอย่างมากให้แก่เมืองคือ หาดว่ายทานในภาษาจีน หรือชาวต่างชาติรู้จักในชื่อ The Bund พื้นที่นี้ตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำหวังผู่ บริเวณ The Bund เริ่มต้นที่ถนนยานอันตะวันออก (Yan'an Road East) และสิ้นสุดลงที่สะพานไป๋ดู (Baidu Bridge) และปากแม่น้ำซูโจว ในปี พ.ศ. 2543 นครเซี่ยงไฮ้ได้ประกวดแบบนานาชาติเพื่อทำการพัฒนาพื้นที่ 24.7 ล้านตารางเมตรยาว 24.7 ก.ม. ริมแม่น้ำหวังผู่โดยมีความมุ่งหมายเพื่อใช้พื้นที่แนวยาวนี้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจและท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยว และการพัฒนาทางด้านพาณิชยกรรม พร้อมทั้งเป็นมาตรการป้องกันน้ำท่วมโดยใช้คันดินถมสูงประมาณ 3 เมตร และในการออกแบบได้กำหนดให้รองรับกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่หลากหลายและองค์ประกอบทางด้านประวัติศาสตร์และเศรษฐกิจ มีโครงข่ายของพื้นที่สีเขียวเชื่อมแม่น้ำกับพื้นที่ด้านในเมือง กำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินหลักให้เป็นพื้นที่สวนสาธารณะ และการสร้างการเชื่อมต่อทางด้านทัศนวิสัยระหว่างเมืองกับแม่น้ำ ลักษณะเด่นของหาดว่ายทานก็คือพื้นที่สวนสาธารณะโค้งรูปพระจันทร์เสี้ย ความกว้างของสวนแตกต่างกันเป็นช่วงๆ เพื่อสร้างความหลากหลาย การปลูกต้นไม้บางบริเวณใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจแบบสงบ บางบริเวณเปิดเป็นที่โล่งเพื่อการออกกำลังกายแบบที่มีการเคลื่อนไหว ถนนด้านหน้าออกแบบให้ใช้ความเร็วต่ำโดยมีช่องการจราจรทิศทางละสองด้านพร้อมด้วยทางข้ามของคนเดินเท้าเป็นระยะค่อนข้างถี่ บริเวณริมน้ำเป็นทางเดิน (Esplanade) ในช่วงขอบที่ติดกับแม่น้ำพร้อมด้วยสนามหญ้าและแนวต้นไม้กันระหว่างทางเดินกับถนน อนึ่งทิวทัศน์ของ The Bund นับได้ว่ามีความสวยงามมากที่สุดในโลกแห่งหนึ่ง เป็นจุดชมวิวที่แตกต่างกันระหว่างฝั่งตะวันออกที่เป็นอาคารระฟ้าทันสมัย ส่วนฝั่งตะวันตกเป็นอาคารสูงปานกลางมีรูปแบบยุคแรกของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ในเวลากลางคืนมีการประดับประดาและตกแต่งด้วยไฟส่องสว่าง บริเวณนี้จึงมีนักท่องเที่ยวมาเยือนอย่างคึกคักตลอดเวลาทั้งกลางวันและกลางคืน (Lang, 2005 และ Liu, 2007)

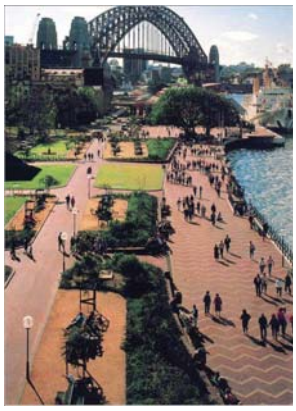

รูปที่ 23 (ซ้าย)
รูปที่ 24 (ขวา)
หาดว่ายทาน นครเซี่ยงไฮ้

นครซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย

นครซิดนี่ย์ ประเทศออสเตรเลีย เป็นมหานครที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของโลก (World Class City) ส่วนหนึ่งก็มาจากสิ่งก่อสร้างที่มีชื่อเสียง 2 อย่างคือ โรงละครอุปรากร (Sydney Opera House) และสะพานข้ามอ่าว (Harbor Bridge) ที่เป็นสัญลักษณ์ของประเทศออสเตรเลีย สิ่งก่อสร้างทั้งสองนี้ตั้งอยู่ริมอ่าว และมีความโดดเด่นเป็นพิเศษก็เนื่องมาจากการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำของนครซิดนี่ย์ทั้งหมดให้เป็นพื้นที่โล่งสาธารณะเปิดมุมมองให้เห็นสิ่งก่อสร้างทั้งสองและทิวทัศน์ที่สวยงามของบริเวณรอบๆ อ่าว บริเวณริมน้ำที่มีชื่อเสียงในบริเวณท่าเรือ คือ Circular Quay และบริเวณย่านการค้า Darling Harbor ทั้งสองแห่งที่กล่าวถึงนี้เป็นพื้นที่สำหรับคนเดินโดยเฉพาะ ปราศจากรถยนต์และยานพาหนะทุกชนิด ในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์หรือเทศกาลได้ใช้เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม จัดกิจกรรมต่างๆ เช่น การแสดงดนตรี การแสดงกลางแจ้ง นิทรรศการผลงานศิลปกรรม รวมทั้งวันเฉลิมฉลองวันขึ้นปีใหม่ของสหัสวรรษที่มีการถ่ายทอดสดทางโทรทัศน์ไปทั่วโลก

รูปที่ 25 (ซ้าย)
รูปที่ 26 (ขวา)
พื้นที่ริมน้ำ นครซิดนี่ย์

นครนิวยอร์ค ประเทศสหรัฐอเมริกา

มหานครนิวยอร์ค ประเทศสหรัฐอเมริกา ในช่วง พ.ศ. 2500 เทศบาลนครนิวยอร์คได้วางแผนพัฒนาบริเวณย่านธุรกิจการเงินการธนาคาร (Downtown) ปลายเกาะแมนฮัตตัน (Lower Manhattan) แนวคิดหลักของบริษัทที่ปรึกษา Wallace McHarg Roberts & Todd ก็คือนำเอาทางด่วนรอบเกาะลงใต้ดินและสร้างเป็นลานและทางเดินริมน้ำทั้งหมดที่มีโครงข่ายการเดินเชื่อมต่อกับพื้นที่ชุมชนด้านในซึ่งเป็นย่านธุรกิจและที่อยู่อาศัย โดยมีการเชื่อมต่อที่สะดวกกับสถานีรถใต้ดิน ทั้งนี้ก็เพื่อให้การเดินทางทั้งหมดไม่ต้องพึ่งพารถยนต์ แนวคิดนี้ปัจจุบันได้นำไปใช้แล้วเช่นบริเวณ World Trade Center และ Battery Park City และ South Street Seaport เป็นต้น (Wallace, 2004)

รูปที่ 27 (ซ้าย)
รูปที่ 28 (ขวา)
แบตเตอรี่ พาร์ค ซิตี้ นครนิวยอร์ค

นครฟิลาเดลเฟีย

นครฟิลาเดลเฟีย ประเทศสหรัฐอเมริกา เดิมคือเมืองเล็กๆ ที่ตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยอาณานิคมเพื่อรองรับประชากรที่อพยพมาจากยุโรป ปัจจุบันเป็นชุมชนที่มีขนาดพื้นที่และจำนวนประชากรเท่ากับกรุงเทพมหานคร แต่มีอายุเก่าแก่กว่าถึง 100 ปี การพัฒนาพื้นที่ริมน้ำบริเวณท่าเรือเก่า Penn Landing ให้เป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมของเมือง ในช่วง พ.ศ. 2500 ในการทำประชาพิจารณ์ประชากรส่วนใหญ่ของเมืองได้เรียกร้องให้เอาทางด่วนระหว่างเมืองสาย 95 (Inter State I-95) ลงไปอยู่ใต้ดินเพื่อให้ประชากรมีทางเดินเข้าถึงพื้นที่ริมน้ำได้สะดวก รวมทั้งสามารถมองเห็นทิวทัศน์ริมแม่น้ำเดลาแวร์ได้อย่างเดิม ปัจจุบันบริเวณนี้ได้ก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยและเปิดใช้งานแล้ว ประกอบด้วยกิจกรรมหลักคือท่าเรือท่องเที่ยว พิพิธภัณฑ์พาณิชย์นาวี (Maritime Museum) โรงแรม ลานโล่งและทางเดินริมน้ำ

รูปที่ 29 (ซ้าย)
รูปที่ 30 (ขวา)
Penn landing นครฟิลาเดลเฟีย

นครบอร์คโดซ์ ประเทศฝรั่งเศส

นครบอร์คโดซ์เป็นเมืองใหญ่เมืองหนึ่งของประเทศฝรั่งเศส ตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศเป็นเมืองเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยโรมัน ปัจจุบันบางส่วนของเมืองเก่าเป็นการพัฒนามาตั้งแต่ในสมัยกลาง (Medieval) และสมัยฟื้นฟูศิลปะวัฒนธรรม (Renaissance และ Baroque) ในยุคทศวรรษ 1990 เมืองบอร์คโดได้ทำการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำตลอดทั้งเมืองซึ่งเดิมเป็นท่าเรือ โกดังเก็บสินค้าและถนน ให้เป็นสวนสาธารณะและทางวิ่งสำหรับรถรางที่เป็นระบบขนส่งมวลชนหลักของเมือง ชาวบอร์คโดซ์ซึ่งนอกจากจะมีชื่อเสียงทาง

ด้านการผลิตไวน์ชั้นเยี่ยมของโลกแล้วยังมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลทางด้านด้านสิ่งแวดล้อมอีกด้วย โดยการแสดงเจตจำนงที่จะพัฒนาพื้นที่ริมน้ำเพื่อลดมลพิษจากรถยนต์ด้วยการใช้รถรางแทน และปรับเปลี่ยนพื้นที่ถนนให้เป็นพื้นที่สีเขียวริมน้ำเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ศูนย์แสดงสินค้า และกิจกรรมสาธารณะอื่นๆของเมือง ปัจจุบันพื้นที่บริเวณนี้ได้พัฒนาเสร็จสมบูรณ์ทั้งโครงการแล้ว

รูปที่ 31 พื้นที่ริมน้ำนครบอร์คโดซ์

7 โครงสร้างและองค์ประกอบของการวางผังออกแบบพัฒนาพื้นที่ริมน้ำ

แนวโน้มการพัฒนาเมืองและการฟื้นฟูเมืองเก่าในปัจจุบันในเมืองต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศทั่วโลกที่ได้กล่าวถึงข้างต้น พอสรุปได้ว่าผู้บริหารเทศบาลและเมืองส่วนใหญ่ แทนที่จะตัดถนนเลียบแม่น้ำอันเป็นแนวทางการแก้ปัญหาแบบเดิม ต่างหันมาใช้แนวทางการพัฒนาโดยให้ความสำคัญที่เน้นคนและการเดินเท้าเป็นหลัก ใช้พื้นที่ส่วนใหญ่เพื่อกิจกรรมเอนกประสงค์ การพักผ่อนหย่อนใจ และวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวกับน้ำ รวมทั้งการเชื่อมต่อกิจกรรมต่างๆและทัศนวิสัยระหว่างเมืองเก่าด้านในกับพื้นที่ริมน้ำให้เข้มแข็งและชัดเจนยิ่งขึ้น

จากตัวอย่างการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำทั้งในประเทศและต่างประเทศพอสรุปเป็นทฤษฎีได้ดังนี้

โครงสร้าง (Structures) ส่วนประกอบ (Components) และองค์ประกอบ (Elements) ของการวางผังและออกแบบมีดังนี้ คือ

โครงสร้างและส่วนประกอบหลัก ได้แก่

1) เส้นทางสัญจรหลักแก่ทางเดินริมแม่น้ำ
2) การใช้ประโยชน์ที่ดินและกิจกรรมหลักได้แก่ประเภทพื้นที่เปิดโล่งเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ
3) กิจกรรมสนับสนุนได้แก่สิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะ (Public Facilities, Utilities and Amenities)

องค์ประกอบของการวางผังและออกแบบ ได้แก่

(1) ด้านการสัญจร

(1.1) ทางเดินริมน้ำ (Esplanade) ขนาดใหญ่และกว้างเพียงพอสำหรับในเวลาฉุกเฉินที่รถยนต์จะสามารถเข้าไปได้ ปูด้วยวัสดุที่แข็งแรงทนทาน ขณะเดียวกันก็ต้องแลดูสวยงามด้วยสีสันและพื้นผิว ตามไปด้วย

(1.2) ถนนบริการ (Service Lane) และที่จอดรถ (Parking Lots) ควรจัดไว้เป็นจุดๆ หรือเป็นช่วงๆ จำนวนพอสมควร ในบริเวณปลายถนนในทิศทางขวางหรือตั้งฉากกับแม่น้ำ

(1.3) ทางลงสู่แม่น้ำ อาจเป็นบันได หรือ เขื่อนรูปแบบขั้นบันไดสำหรับเป็นอัฒจรรย์นั่งพักผ่อนและชมกิจกรรมทางน้ำในวาระต่างๆ เช่น ลอยกระทง แข่งเรือ ฯลฯ พร้อมทั้งทางลงสู่แม่น้ำ

(1.4) การออกแบบที่ไร้อุปสรรคเพื่อการเคลื่อนไหวที่สะดวกสำหรับผู้ใช้ทุกกลุ่ม โดยเฉพาะคนพิการ

(2) ด้านกิจกรรมหลัก อาคารสิ่งก่อสร้าง และสิ่งดึงดูดความสนใจ

(2.1) ลานพื้นแข็งเอนกประสงค์กว้างเพียงสำหรับเป็นที่ประกอบกิจกรรมต่างๆ เช่นการออกกำลังกาย แสดงดนตรี สนทนาสาธารณะ (หรือโสเหล่สาธารณะ) ฯลฯ เป็นจุดๆ หลายแห่งกระจายทั่วทั้งพื้นที่ ให้เพียงพอต่อความต้องการใช้งาน

(2.2) พื้นที่สีเขียว พื้นที่ที่ควรจะมีมากพอๆกับลานเอนกประสงค์ สำหรับปลูกหญ้า ไม้ดอก ไม้พุ่ม ไม้ยืนต้น และถ้าเป็นไม้ดอกที่มีกลิ่นหอม ไม่ผลัดใบ และให้ร่มเงาด้วยก็จะยิ่งดี

(2.3) จุดเด่นหรือจุดสนใจสำหรับบริเวณริมน้ำ เช่นลานตั้งอนุสาวรีย์วีรบุรุษของท้องถิ่น (ปัจจุบันตั้งอยู่บริเวณทุ่งศรีเมือง เป็นจำนวนมาก) น้ำพุ หรือแม้กระทั่งเรือขนาดใหญ่ลอยลำในแม่น้ำ พร้อมทั้งติดตั้งไฟส่องสว่างเพื่อสร้างแสงสีในยามค่ำคืน

(2.4) อาคารเอนกประสงค์เพื่อกิจกรรมในร่ม หรือ อาคารทางวัฒนธรรม เช่น พิพิธภัณฑ์ ไม่ควรมีขนาดใหญ่หรือใช้พื้นที่มาก และควรเป็นกิจกรรมรองของเมือง โดยมีอาคารและกิจกรรมหลักอยู่ในที่อื่น

(2.5) ผลงานศิลปกรรมร่วมสมัยควรนำผลงานศิลปะโดยเฉพาะประติมากรรมลอยตัว มาตกแต่ง เพื่อสร้างคุณค่า ความสวยงาม น่าสนใจให้กับสถานที่

(3) ด้านกิจกรรมสนับสนุนและสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะ (Public Facilities, Utilities and Amenities)

(3.1) จุดชมวิว และศาลาสำหรับนั่งพักผ่อน หลบแดด ฝน ตั้งอยู่เป็นจุดในระยะห่างพอประมาณ กระจายทั่วทั้งพื้นที่ เพื่อสะดวกต่อการใช้งาน

(3.2) อุปกรณ์ประกอบถนนและบริเวณ (Street Furniture) เช่นเสาไฟ กระถางต้นไม้ ที่ทิ้งขยะ ม้านั่ง ป้ายบอกทิศทางควรเป็นรูปแบบเดียวกันที่เน้นประโยชน์ใช้สอย ความสวยงาม ทนทานและง่ายต่อการดูแลรักษา ไม่ควรใช้ของที่มีราคาสูงจนเกินไป เช่นเสาและโคมไฟอัลลอย์ที่มีลวดลายพิศดาร หรือราคาถูกที่แตกหักถูกทำลาย เสียหายง่ายในเวลาอันสั้น

(3.3) ร้านอาหาร ร้ายขายของ เช่น ของว่างและเครื่องดื่ม และสินค้าของฝากของที่ระลึก (Kiosk) และห้องน้ำสาธารณะ เพื่อสร้างให้มีกิจกรรมตลอดเวลา และเป็น ‘ตา’ ช่วยเฝ้าระวังดูแลความปลอดภัยไปด้วยในตัว

(3.4) เขื่อนป้องกันน้ำท่วมหรือกันตลิ่งพังทะลาย บางแห่งเป็นขั้นบันไดเพื่อเป็นทางลงสู่แม่น้ำ

(3.5) ท่อระบายน้ำฝนควรมีเป็นระบบและมีบ่อพัก เพื่อป้องกันกลิ่นและสร้างความสกปรกให้กับบริเวณริมน้ำไม่ควรมีท่อระบายน้ำเสียปล่อยลงสู่แม่น้ำอย่างเด็ดขาด

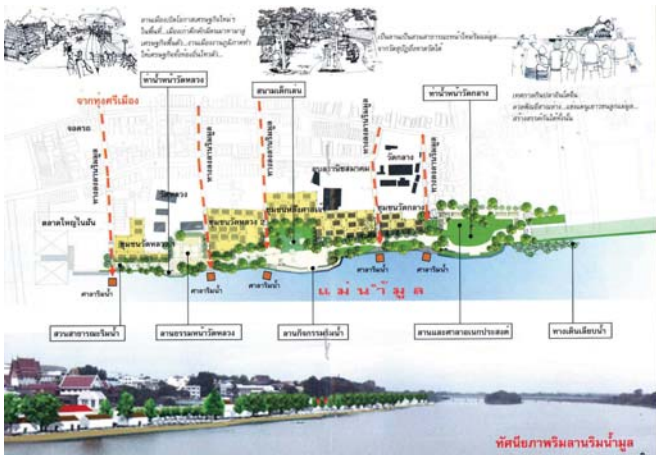
โครงสร้างและองค์ประกอบของการวางผังออกแบบเพื่อพัฒนาพื้นที่ริมน้ำดังกล่าวข้างต้น เป็นหลักการที่สรุปมาจากประสบการณ์ ในสาขาวิชาการวางผังเมืองและการออกแบบชุมชนเมือง จำต้องอาศัยการศึกษาจากประสบการณ์เพื่อสร้างทฤษฎี เช่นเดียวกับบางสาขาวิชา ดังนั้นหลักการนี้อาจกล่าวอ้างได้ว่าเป็นทฤษฎีของการวางผังและออกแบบพัฒนาพื้นที่ริมน้ำ เพื่อการฟื้นฟูบูรณะศูนย์กลางเมืองเก่า เช่น กรณีเมืองอุบล ก็ได้

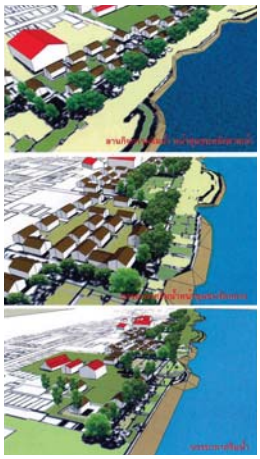
8 การนำแนวคิดเสนอสู่สาธารณะ

ผลจากการศึกษาและข้อสรุปที่ได้เป็น ‘ทฤษฎี’ ของการวางผังและออกแบบพัฒนาพื้นที่ริมน้ำ เพื่อการฟื้นฟูบูรณะศูนย์กลางเมืองเก่า ได้นำเสนอและเผยแพร่สู่สาธารณะ เพื่อเป็นแรงกระตุ้นในหลายรูปแบบ อาทิ

โครงการปฏิบัติการภาคสนามของนิสิต นักศึกษาปริญญาโทสาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ดำเนินการศึกษาและปฏิบัติการภาคสนาม (Workshop) ในสถานที่จริงที่เมืองอุบลและที่มหาวิทยาลัย

อุบลราชธานี ในระหว่างวันที่ 16-24 กรกฎาคม 2550 และผลสรุปจากการทำงาน นักศึกษาได้เสนอแนะแนวความคิดด้วยผังแม่บท และเผยแพร่ในรูปของแผ่นพับโดยนำเอาทฤษฎีของการวางผังและออกแบบพัฒนาพื้นที่ริมน้ำ เพื่อการฟื้นฟูบูรณะศูนย์กลางเมืองเก่าของผู้เขียนไปใช้ในการวางผังและตีพิมพ์รายละเอียดบางส่วนในแผ่นพับด้วย

รูปที่ 32 (ซ้าย)
รูปที่ 33 (ขวา)
ข้อเสนอแนะจากโครงการปฏิบัติการระยะสั้นของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

'โสเหล่สาธารณะ' ที่อุบลวาณิชสมาคม สมาคมชาวอุบลราชธานีร่วมกับองค์กรภาคเอกชนในท้องถิ่น คือ อุบลวาณิชสมาคม หรือ หอการค้าอุบลได้จัดเวที 'โสเหล่สาธารณะ' หรือ 'การถกเถียงประเด็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อชุมชนในที่สาธารณะ' ขึ้นที่อาคารของสมาคม ริมฝั่งแม่น้ำมูน ถนนพรหมราช เมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2550 โดยมีประชาชนในท้องถิ่นเข้าร่วมรับฟังกว่า 200 คน ในส่วนหนึ่งของการประชุม อาจารย์ขวัญสรวง อติโพธิ ได้นำเสนอภาพรวมของการตั้งถิ่นฐานและการเจิญเติบโตของเมืองอุบล ผู้เขียนได้นำเสนอประสบการณ์การพัฒนาพื้นที่ริมน้ำและทฤษฎีของการวางผังและออกแบบพัฒนาพื้นที่ริมน้ำ เพื่อการฟื้นฟูบูรณะศูนย์กลางเมืองเก่า ในส่วนท้ายอาจารย์เผ่า สุวรรณศักดิ์ศรี ได้นำเสนอแนวความคิดและผังแม่บทการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำมูนจากการศึกษาของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วารสารสมาคมชาวอุบลราชธานี ทฤษฎีการวางผังและออกแบบพัฒนาพื้นที่ริมน้ำ เพื่อการฟื้นฟูบูรณะศูนย์กลางเมืองเก่า ได้รับการเผยแพร่ในรูปของบทความชื่อ 'ตัวอย่างการพัฒนาการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำในเมือง' โดยผู้เขียน ในวารสารประจำปี 'วันโฮม 2551' ของสมาคมชาวอุบลราชธานี พิมพ์เผยแพร่เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2551

9 บทส่งท้าย :สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษากรณีศึกษาการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำทั้ง 13 แห่ง สรุปได้ว่าทฤษฎีของการวางผังและออกแบบพัฒนาพื้นที่ริมน้ำ เพื่อการฟื้นฟูบูรณะศูนย์กลางเมืองเก่ามีสาระสำคัญคือ โครงสร้าง (Structures) ส่วนประกอบ (Components)และองค์ประกอบ (Elements) ของการวางผังและออกแบบซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ คือ โครงสร้างและส่วนประกอบหลักได้แก่ (1) เส้นทางสัญจรหลักได้แก่ทางเดินริมแม่น้ำ (2) การใช้ประโยชน์ที่ดินและกิจกรรมหลักได้แก่ประเภทพื้นที่เปิดโล่งเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ (3) กิจกรรมสนับสนุนได้แก่สิ่งอำนวยความสดวกสาธารณะ (Amenities) องค์ประกอบของการวางผังและออกแบบ ด้านการสัญจรคือ (1) ทางเดินริมน้ำขนาดใหญ่และกว้างขวาง (2) ถนนบริการและที่จอดรถ (3) ทางลงสู่แม่น้ำ (4) การออกแบบที่ไร้อุปสรรคเพื่อการเคลื่อนไหว ด้านกิจกรรมหลักอาคารสิ่งก่อสร้าง และสิ่งดึงดูดความสนใจ คือ (1) ลานพื้นแข็งเอนกประสงค์เพื่อกิจกรรมทางวัฒนธรรมและนันทนาการ(2) พื้นที่เปิดโล่งสีเขียว (3) จุดรวมความสนใจ (Focal Points) (4) อาคารเอนกประสงค์ (5) ผลงานศิลปกรรมร่วมสมัย ด้านกิจกรรมสนับสนุนและสิ่งอำนวยความสะดวก คือ (1) จุดชมวิวและศาลาโถงขนาดเล็กสำหรับนั่งพักผ่อน (2) อุปกรณ์ประกอบถนนและสนาม (2) ซุ้มขายของที่ระลึก เครื่องดื่ม ร้านอาหาร และ ห้องน้ำ (4) เขื่อนป้องกันน้ำท่วมและตลิ่งพัง และ (5) ระบบระบายน้ำฝน

ผู้เขียนหวังว่าคงจะเป็นแนวความคิดตัวอย่างให้เทศบาลนครอุบลราชธานีและหน่วยงานท้องถิ่นอื่นๆ พิจารณานำทฤษฎีของการวางผังและออกแบบพัฒนาพื้นที่ริมน้ำเพื่อการฟื้นฟูบูรณะศูนย์กลางเมืองเก่านี้ ไปใช้เป็นแนวทางในการออกแบบและพัฒนาพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำมูน หรือพื้นที่ริมน้ำแห่งอื่นๆ ซึ่งผู้เขียนยังยืนยันว่าพื้นที่ริมน้ำทุกแห่งเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า และเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพ สามารถพัฒนาให้มีความสวยงามในระดับเดียวกับนครใหญ่ของโลกโดยไม่ยาก

หมายเหตุ *ขอบพระคุณ อาจารย์ขวัญสรวง อติโพธิ อาจารย์เผ่า สุวรรณศักดิ์ศรี คุณชัย ราชวัตร คุณนิรมล หงาวตระกูล และสมาคมชาวอุบลราชธานี (พล.ต.อ.ชิดชัย วรรณสถิตย์ นายกสมาคมและกรรมการทุกท่าน) ที่เอื้อเฟื้อข้อมูลและรูปประกอบบทความ*

บรรณานุกรม

สิทธิพร ภิรมย์รื่น. 2541. *การวางแผนและผังชุมชนเมือง : ประสบการณ์ของสหรัฐอเมริกา.* กรุงเทพ:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สิทธิพร ภิรมย์รื่น. 2551. 'ตัวอย่างการพัฒนาริมน้ำในเมือง' ใน *วันโฮม 2551 วารสารสมาคมชาวอุบลราชธานี,* หน้า 85 - 93. กรุงเทพ: สามเจริญพาณิชย์.

ศรีศักร วัลลิโภดม. 2546. *ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ : แอ่งอารยธรรมอีสาน.*(พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพ: สำนักพิมพ์มติชน.

Faludi, Anreas. 1984. *A Reader in Planning Theory.* Oxford : Pergamon.

Lang, Jon. 2005. *Urban Design: A Typology of Procedures and Products.* Oxford : Architectural Press.

Liu Wujun & Huang Xiang. 2007. *Shanghai Urban Planning.* New York : Thomson Learning.

Wallace, David A. 2004. *Urban Planning My Way.* Chicago: American Planning Association.

ที่มาของรูปประกอบ

รูปประกอบถ่ายโดยผู้เขียน ยกเว้นรูปต่อไปนี้

รูปที่ 1 แผนที่ทางหลวง ของกรมทางหลวง 2549

รูปที่ 2 ภาพถ่ายทางอากาศ Point Asia

รูปที่ 3 4 6 7 8 9 32 33 วารสาร วันโฮม 2551 สมาคมชาวอุบลราชธานี

รูปที่ 23 Liu, 2007

รูปที่ 25 29 30 Penn Design Newsletter, 2006

รูปที่ 27 28 31 www.googleearth.com